

Vakıflar Dergisi

Yıl: Haziran 2019 • Sayı: 51

VAKIFLAR DERGİSİ

Yıl: Haziran 2019 - Sayı:51 - Hakemli Dergidir.
Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.
TÜBİTAK ULAKBİM
Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT) tarafından taranmaktadır.

Sertifika No: 16651
ISSN: 1011-7474
e-ISSN: 2564-6796

Sahibi

Vakıflar Genel Müdürlüğü Adına
Dr. Adnan ERTEM

Yayın Koordinatörü
Rifat TÜRKER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Mevlüt ÇAM

Yayın Yönetmeni
Mehmet KURTOĞLU

Editörler

Hüseyin ÇINAR, Fatih MÜDERRİSOĞLU

İngilizce Editörü

Miyase KOYUNCU KAYA

Tashih

Hasan DEMİRTAŞ

Dergi Sekreteryası

Hasan DEMİRTAŞ

Yayın Kurulu

Prof.Dr. Mehmet BULUT	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof.Dr. Yılmaz KURT	Ankara Üniversitesi (Emekli)
Prof.Dr. Mehmet ÖZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. Ali YILMAZ	Uşak Üniversitesi
Doç.Dr. Miyase KOYUNCU KAYA	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih MÜDERRİSOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Murat YILMAZ	Ahmet Yesevi Üniversitesi

Yayın Danışma Kurulu

Prof. Dr. Mahmut AK	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Enver ÇAKAR	Fırat Üniversitesi
Prof.Dr. Abide DOĞAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Géza DAVID	Macar Bilimler Akademisi
Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ	Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Özer ERGENÇ	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Süreyya FAROQHI	Bilgi Üniversitesi
Prof.Dr. Zekeriya KURŞUN	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut KAYA	İstanbul Üniversitesi (Emekli)
Prof.Dr. Yunus KOÇ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Heath W. LOWRY	Bahçeşehir Üniversitesi
Prof.Dr. İlber ORTAYLI	MEF Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin SUBAŞI	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof.Dr. Eugenia KEREMLİ ÜNAL	Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. Aysıl TÜKEL YAVUZ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi (Emekli)
Prof.Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ	Hacettepe Üniversitesi (Emekli)
Prof. Dr. Musa YILDIZ	Ahmet Yesevi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Vefa ÇOBANOĞLU	İstanbul Üniversitesi
Dr. Rhoads MURPHEY	Birmingham Üniversitesi (Emekli)
Evangeila BALTA	Ulusal Yunan Araştırma Vakfı / Yunanistan
Mehmet Çetin	Araştırmacı

Yayın ve Danışma Kurullarındaki isimler unvan ve soyadına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Dergimize gönderilen yazılar, önce yayın kurulunca incelenir ve uygun bulunanlar, değerlendirilmek üzere alanında çalışması ile tanınmış iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Dergide çıkan yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir. Yayınlanan yazı, belge ve fotoğrafların her türlü hukuki mesuliyeti yazarına aittir.

Yazışma Adresi:

T.C.
Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı
Vakıflar Dergisi Atatürk Bulvarı. No: 10 06050 Ulus / ANKARA / TÜRKİYE
Tel: (0312) 5096000 - Faks: (0312) 324 47 22
e-posta: vakiflaryayin@yahoo.com - web: www.vgm.gov.tr

İÇİNDEKİLER / CONTENT

Tokat ve Niksar'da Bazı Selçuklu ve İlhanlı Yapılarındaki Çini Süslemeler Üzerine Bir Değerlendirme 9 An Evaluation on Tile Decorations in Some Seljuk and Ilkhanid Structures in Tokat and Niksar Ayşe Denknalbant Çobanoğlu	
Kiğı Piltan (Pilten) Bey Camisi 45 Kiğı Piltan (Pilten) Bey Mosque Celalettin Uzun - Yaşar Uğurlu	
XVI. Yüzyıl Tapu Tahrir Defterlerine Göre Bitlis Camileri ve Mescitleri 73 Bitlis Mosques and Masjids in 16th Century Land Registry Books Zülfiye Koçak	
Tokat'tan Ahşap Direkli Bir Yapı: Üzümlören Ulu Camii 99 An Example of Wooden Columned Structure in Tokat: The Great Mosque of Üzümlören Erkan Atak	
Vakfiyeleri Işığında Osmanlı Dönemi Urfa Câmilerinde Vakıf Hizmetleri 131 Waqf Services of Urfa Mosques in the Ottoman Period in the Light of Waqfiyyas Mehmet Memiş	
Hısn-ı Mansur Mütessellimi Abdi Ağa'nın Hısn-ı Mansur ve Behisni Kazalarında Vakıfları 153 The Waqfs of Mutesellim Abdi Ağa in the Districts of Hısn-ı Mansur and Behisni Muhammet Nuri Tunç	
Kitabiyât / Book Review	
Kara Ahmed Paşa ve Vakıfları 176 Mehmet Bicik	
Erzurum Şeyhler Vakfı ve Külliyesi 181 Erzurum Şeyhler Waqf and Complex (Külliye) Mehmet Kurtoğlu	

Tokat ve Niksar'da Bazı Selçuklu ve İlhanlı Yapılarındaki Çini Süslemeler Üzerine Bir Değerlendirme

Ayşe Denknalbant Çobanoğlu *

Öz

Tokat ve Niksar, XII.-XIII. yüzyıllarda Danişmendliler ile Selçuklular döneminde önemli merkezler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgede bu süreçte inşa edilen yapılar gerek planları gerekse de süsleme özellikleri bakımından Türk mimarisi içinde önemli örneklerdir. Söz konusu yapılar, şüphesiz araştırmalara konu olmuş ve çeşitli vesilelerle çalışılmıştır. 2012 senesinden itibaren özellikle Tokat merkez ve Niksar'da yaptığımız çalışmalar, yapıların hem mimari hem de süsleme özellikleriyle dikkatimizi çeken bazı unsurlarını ortaya çıkarmış bulunmaktadır. Bu makalede, Tokat ve Niksar'daki alan çalışması sonucunda elde ettiğimiz veriler ışığında, Selçuklu dönemi yapılarında uygulanmış olan çini süsleme programlarıyla ilgili bulgular ve tespitler ele alınmıştır. Tokat merkezde bulunan *Şeyh Mekkûn Zaviyesi*, zaman içinde harap duruma düştükten sonra restorasyon çalışmaları geçirmiştir. Eski kaynaklar ve resimlerden öğrendiğimiz üzere, yapının kubbeli sofa, eyvan ve türbe bölümleri zengin bir çini dekorasyonuna sahipti. Günümüze bunlardan yalnızca türbe bölümündeki çinilerden bir kısmı ulaşmıştır. *Tokat Yağıbasan Medresesi'*nde 2000'li yılların başında yapılan bir restorasyon çalışmasında ise güney eyvan duvarında in-situ durumunda altıgen formlu firuze renkli çiniler tespit edilmiştir. Yine Selçuklu döneminden Murad *Sevdekâr Türbesi'*nde çini izleri günümüze kadar ulaşmış, *Sefer Paşa Türbesi'*nde ise çini bulunduğu dair bazı izler daha önceki araştırmacılar tarafından kayıt edilmiştir. Niksar'daki alan çalışmamız sırasında ise, *Yağıbasan Medresesi'*nin yanında, bahçe olarak düzenlenen alanda mozaik çini tekniğinde yapılmış, bir kitabeyle ait olduğunu tahmin ettiğimiz bir parça dikkatimizi çekmiştir. Niksar'da bu parçayla ilgili olabilecek yapılar incelendiğinde, çini süslemelere sahip olduğu kaynaklardan bilinen *Sunguriye Türbesi'*ne ulaşılmaktadır. Türbenin günümüze yalnızca gömü odası ulaşmış vaziyette olup, harap durumdaki üst katı 1940'lı yıllarda yıktırılmıştır. Bu çalışmada, Sunguriye Türbesi ile ilgili yazılı ve görsel kaynaklarında yardımıyla, buradaki çini süsleme programı ve tespit edilen çini mozaik parça arasında bir bağlantı olup olamayacağı belirlenmeye çalışılacaktır.

Tokat'ta XII-XIV. yüzyıllar içinde inşa edilmiş yapılardaki verilerin ışığında, çini süslemelerin bütüncül olarak değerlendirildiği bu çalışmada herkes tarafından bilinen Gök Medrese'den başka, aynı dönemde inşa edilmiş yapılarda da, bir kısmı günümüze ulaşamamış olsa da zengin bir çini kullanımının söz konusu olduğu ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tokat, Niksar, Şeyh Mekkûn Zaviyesi, Sunguriye Türbesi, Yağıbasan Medresesi, Selçuklu çini.

An Evaluation on Tile Decorations in Some Seljuk and Ilkhanid Structures in Tokat and Niksar

Abstract

Tokat and Niksar, during the Danişmends and Seljuk period in XIIth-XIIIth centuries, emerges as important centers. The structures built in this period in the region are important examples in Turkish architecture both in terms of their plans and decorative features. These structures have undoubtedly been the subject of research and studied for several reasons. Since 2012, especially in Tokat center and Niksar, our works have revealed some of the elements of the buildings that attract our attention with their architectural and decorative features. In this article, findings related to tile decoration features applied in Seljuk period buildings are discussed in the light of the data obtained as a result of a field study in Tokat and Niksar. Sheikh Mekkûn Zaviyah, located in the center of Tokat, underwent restoration work after becoming heavily damaged in the course of time. As we learned from previous sources, pictures and paintings, the domed sofa, iwan and tomb sections of the building had a rich tile decoration. Only some of the tiles in the tomb have survived till the present day.

In a restoration work carried out in Tokat *Yağıbasan* Madrasah in the early 2000s, in-situ hexagonal turquoise coloured tiles were found on the southern iwan wall. Also, the traces of tiles in the tomb of Murad *Sevdekar* from the Seljuk period have survived to the present day. Some traces of the presence of tiles in the tomb of Sefer Pasha have been recorded by previous researchers. During our field work in Niksar, a piece of mosaic tile, found in a place organized as a garden next to *Yağıbasan* Madrasa, was attracted our attention. When the structures that may be related to this fragment are examined in Niksar, we found from the sources that *Sunguriye* Tomb has tile ornaments. Only the burial chamber of this tomb has survived, and the ruined upper floor was demolished in the 1940s. In this study, with the help of written and visual resources related to *Sunguriye* Tomb, it has been attempted to determine whether there is a connection between its tile decoration program and the tile mosaic piece identified here.

In the light of the data of the structures built over the XIIth-XIVth centuries in Tokat, this study evaluates tile ornaments in a holistic manner. It reveals that, in addition to well-known Gök Madrasah, there is a rich use of tiles in the buildings during the same period. Some of them, however, have not survived to the present day.

Keywords: Tokat, Niksar, Sheikh Mekkûn Zaviya, Sunguriye Tomb, Yağıbasan Madrasa, Seljuk tiles.

* Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü Türk ve İslam Sanatı Anabilim Dalı, aysednb@istanbul.edu.tr; aysednb@yahoo.com; ORCID ID: www.orcid.org/0000-0002-5091-4877

Giriş

Türklerin Anadolu'yu yurt edinmelerinin yolunu açan 1071 Malazgirt Zaferi'nden kısa bir süre sonra, 1074'te Emir Danişmend Tokat'ı fethetmişti. 1175'te Sultan II. Kılıçarslan döneminde Selçuklu yönetimine geçen şehir, 1243 Köseadağ Savaşı'ndan sonra ise Selçuklu yönetiminde etkin bulunan İlhanlılar'ın müdahalesiyle Muineddin Süleyman Pervane tarafından idare edilmeye başlandı. 1335'e kadar muhtelif emirlerin de idaresinde kalan şehir, bu tarihte Eretnoğulları'nın yönetimi altına girdi (Açıkel, 2012: 219-220). İncelediğimiz yüzyıllar ve bölge içinde, Tokat ve Niksar'da, Danişmendli hâkimiyetinden itibaren, Selçuklu ve İlhanlı dönemlerinde de devam eden, cami, medrese, hanegâh, mezar anıtı gibi yapıların inşası, gerek mimari gerekse de süsleme programları açısından türlerinin önemli ve yetkin örneklerini ortaya koymuşlardır.

2012 senesinden itibaren özellikle XII.-XIV. yüzyıllarda Tokat merkez ve Niksar'da inşa edilmiş yapılar üzerine yaptığımız çalışmalar,¹ söz konusu yapıların hem mimari hem de süsleme özellikleriyle dikkatimizi çeken bazı unsurlarını ortaya çıkarmış bulunmaktadır. Burada ele alınan yapılar, araştırmalara konu olmuş ve çeşitli vesilelerle çalışılmıştır. Bu makalede, Tokat ve Niksar'daki alan çalışması sonucunda elde ettiğimiz veriler ışığında, Selçuklu ve İlhanlı döneminden ele alacağımız yapılarda uygulanmış olan çini süsleme programlarıyla ilgili tespitler paylaşılacak, bazı yeni veriler ve düşünceler üzerinde durulacaktır.

1- Tokat Şeyh Mekkûn Zaviyesi

Yeşilirmak üzerinde, Selçuklu döneminden Hıdırlık Köprüsü'nün (Cisr-i Kebir) batı tarafında yer alan Şeyh Mekkûn Zaviyesi'nin üzerinde yakın zamana kadar kitabe bulunmamaktaydı. 1929-1947 tarihleri arasında Besim Karagülle tarafından hazırlanan Tokat Müzesi Eski Eserler Defteri'nde yer verilen kitabenin bu zaviyeye ait olduğu kabul edilmektedir (Karagülle, 1929-1947: 55-56). Bu kayıta göre binanın etrafını çeviren duvarlar bir sebeple yıkıldıktan sonra, cümle kapısı üzerinde bulunan kitabe, köprünün yanındaki set duvarlarına yerleştirilmiştir. Kitabede tarih yer almazken, "imaret" olarak adlandırılan yapının Sultan II. Mesud devrinde yapıldığı bilgisi bulunmakta, yapı da böylece XIII. yüzyılın sonuna, 1284-1290 yıllarına tarihlenmektedir (Emir, 1994: 34-35).² Zaviyenin 2016'da geçirdiği restorasyondan sonra, köprü'nün set duvarı üzerinde duran bu kitabe alınarak, güney yöndeki kapısı üzerine konulmuştur.

Tokat'ta plan ve fonksiyon açısından benzer örneklerin bulunduğu Şeyh Mekkûn (Şeyh Bektut/Açıkbaş)³ Zaviyesi, hem günümüze ulaşan bölümlerinden hem de eski resimlerinden tespit edildiği üzere yoğun olarak kullanılan çini süslemeleriyle bu yapılardan ayrılmaktadır.

1 2012 senesinden itibaren Tokat'a yaptığımız ziyaretlerde bizi bütün misafirperverlikleriyle karşılayıp, her konuda yardımcı olan, dokümanlarını paylaşan Hasan Erdem ve ailesine çok teşekkür ederim, çalışmamızdaki katkıları büyüktür. Ayrıca, yapıları incelememizde yardımcı olan Tokat Vakıflar Bölge Müdürü Yılmaz Kılınç'a, 2017'deki ziyaretimizde Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nde görevli olan Yakup Altıntop'a, Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü Sanat Eserleri ve Yapı İşleri'nde görevli Mustafa Uzun'a; Niksar ziyaretlerimizde aynı şekilde misafirperverliklerini gördüğümüz ve her çalışmamızda yardımcı olan Niksar Belediyesi Etüt Proje Müdürü Hüseyin Şahin'e, Etüt Proje Müdürlüğü'nde görevli Serap Kaya'ya ve Kürşat Kılınç'a çok teşekkür ederim. Esasen çalışma alınan izinler doğrultusunda Tokat Müzesi deposunda bulunması muhtemel çini parçaların incelenmesini de içermekteydi. Müzedeki sayım çalışması dolayısıyla bu inceleme şimdilik mümkün olamamıştır. Ancak Müze'nin müsait olduğu ileriki bir tarihte bu çalışmanın da gerçekleştirilmesi planlanmaktadır.

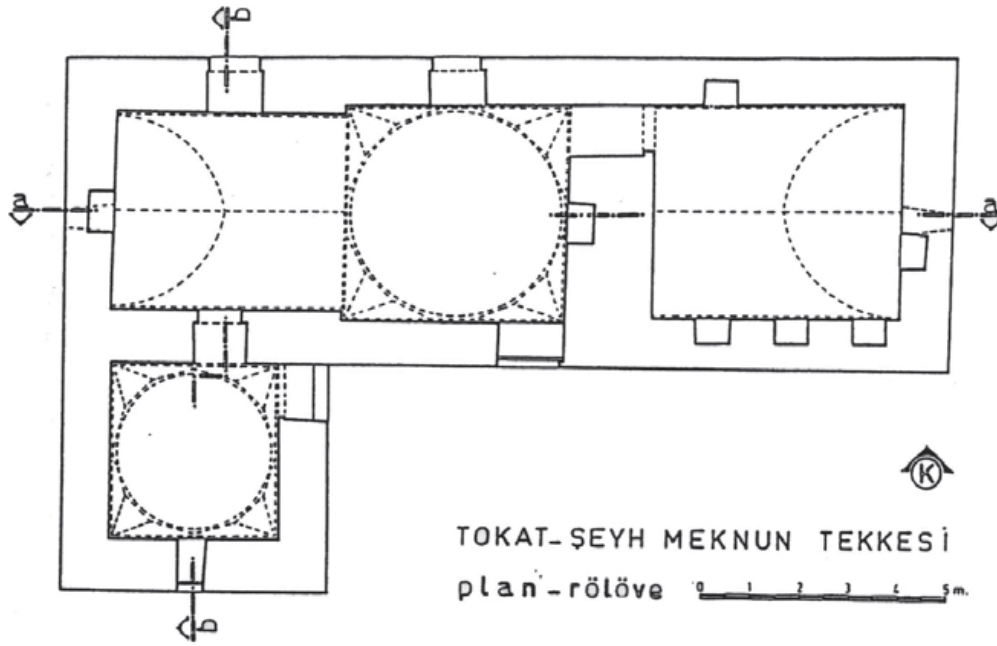
2 Kitabede geçen Sultan kelimesinin Ebu Şems Hanıkahı kitabesine uygun olması, ayrıca 1291-1292 tarihli Sünbül Zaviyesi ve Halef Hanıkahı kitabelerinde de Sultan unvanının yer almasıyla, Şeyh Mekkûn Zaviyesi'nin de Sultan II. Mesud zamanında yapılmış olduğuna kanaat getirilmiştir (Emir, 1994: 34-35).

3 Yapı kaynaklarda, Açıkbaş, Kesikbaş ve Mekkûn isimleriyle anılmıştır. Yapının birkaç isimle anılmasından hareketle S. Emir, Defter-i Evkaf-ı Rum, Evliya Çelebi ve dönemin kayıtlarına dayanarak bir değerlendirme yapmakta, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde sözü edilen birkaç yapıdan en çok Bek Dud Baba adıyla anılan yerin bu zaviye olabileceğini, Mekkûn adının ise tarihsel olaylar sonucu yakıştırılmış olduğunu söylemektedir (Emir, 1994: 34-37). 1574 tarihli Evkaf Defterinde de zaviyeyle ilgili bilgiler yer almakla birlikte isim konusuna değinilmemiştir (Açıkel, 2001: 260-261). Demirtaş ise XVII. yy.dan Evliya Çelebi Seyahatnamesi ve Derviş İbrahim Vakfiyesi, XVIII. ve XIX. yy.a ait tahrir kayıtları ile vakıf muhasebe kayıtlarını inceleyerek yapının isminin Şeyh Bektut/Açıkbaş Zaviyesi olması gerektiğini tespit etmiştir (Demirtaş, 2015: 490-498).

Resim 1. Şeyh Mekkûn Zaviyesi, kuzey cephe (A.V.Çobanoğlu, 2017)

Şeyh Mekkûn Zaviyesi, kubbeyle örtülmüş kare planlı sofanın doğu yönünde tonoz örtülü dikdörtgen planlı bir oda, batı yönünde tonoz örtülü dikdörtgen planlı bir eyvan ve eyvana güneyden bitişik şekilde konumlanmış kare planlı kubbeli bir türbeden oluşmaktadır. Sofanın üst örtüsüne Türk üçgenleriyle geçiş sağlanmış, aralarında da sivri kemerli sağır nişler yer almıştır (Resim 1-Plan 1). Şeyh Mekkûn Zaviyesi, 1940'lı yıllardan itibaren oldukça harap halde kalmış, sonrasında 1970 ve 1980'li yıllarda Vakıflar İdaresi tarafından çeşitli onarım çalışmalarına tabi tutulmuştur. Bu süreçte çeşitli araştırmacılar tarafından ele alınan yapının mimari durumu, geçirdiği onarımlar ve mimari müdahaleler yayınlardan izlenebilmektedir (Akçay, 1967: 19-24; Yurdakul, 1969: 8-9; Seçgin, 1993: 43-44; Aksulu, 1994: 104-116; Parlak, 2004: 151-170). Yapının uzun bir zaman oldukça harap kalmasıyla bazı orijinal mimari ayrıntılarını kaybetmiş olması muhtemeldir. Çeşitli yayınlarda, yapının girişinin güneyden (bazılarında kuzeyden) sağlandığı, bazı pencerelerin kapalı olduğu, türbenin güney duvarındaki pencerenin sonradan açılmış olabileceği, türbenin eyvan içinden ulaşılan bir kapısının bulunmasıyla birlikte, bu mekâna dışarıdan ulaşan kapısının daha sonraki yüzyıllardaki müdahalelerde açılmış olabileceği gibi çeşitli mimari değişiklikler tartışılmıştır. Günümüzde yapının girişi kuzey cephededir. Söz konusu giriş, vaktiyle içten basık kemerli, dıştan sivri kemerli düzenlemeli olup aslında bir pencereyken kapıya dönüştürüldüğü ileri sürülmektedir (Emir, 1994: 38). Doğu yöndeki oda biri yuvarlak kemerli diğeri mazgal pencere ile batı yöndeki eyvan ise iki yuvarlak kemerli pencereyle dışa açılmaktadır. Güney cephede vaktiyle yapının ana girişi olan basit ve sade, yuvarlak kemerli bir de kapı açıklığı bulunmaktadır.

Plan 1. Şeyh Mecnûn Zaviyesi Planı (Aksulu, 2007)

Şeyh Mecnûn Zaviyesi'nin yayınlarda ve Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi'nde tespit edebildiğimiz bilgileri ve resimleri, yapının çini süsleme programı açısından verilerini oluşturmaktadır. Bu bilgilere göre, orta sofanın kubbeye geçişlerinde Türk üçgenlerinin aralarındaki sivri kemerli sağır nişlerin yüzeyleri mozaik çini tekniğinde süslemelerle, eyvan ve türbe duvarları ise yerden yaklaşık 2.00 m. yüksekliğe kadar altıgen formlu firuze sırlı çinilerle kaplı olup patlıcan moru sırlı dikdörtgen çinilerden oluşan bir frizle sınırlanmaktadır.

Erken tarihli yayınında Uzunçarşılı, türbenin içinin çinilerle süslü olduğunu söylemektedir (Uzunçarşılı, 1927: 57). Gabriel, yapıyı incelediği tarihlerde içinde mavi ve siyah sırlı tek renk çinilerle meydana getirilmiş duvar kaplamalarının kalıntılarından ve yapının tümüyle bu çini süslemelerle kaplı olduğu düşünüldüğünde farklı bir etki yaratacağından bahsetmektedir (Gabriel, 1934: 105-106). 1969 yılına ait bir çalışmada ise, muhtemelen eyvan duvarlarındaki çinilerin bir kısmı ve harç izleri hala görülebilirken, yalnızca türbe duvarlarındaki çinilerden ve kapı kemerlerinin üzerinde yer alan mozaik çini süslemelerden bahsedilmiştir (Göksel, 1969: 23). Bu çalışmada yer alan fotoğraflardan biri, sofayı örten kubbenin Türk üçgenlerinin arasında kalan sivri kemerli sağır nişlerden iki tanesini (muhtemelen sofanın doğu ve kuzey yönleri) göstermektedir. Bu nişlerden birinde firuze sırlı altıgenlerin kaydırmalı düzenlenmesi ve aralarına patlıcan moru sırlı üçgen parçaların yerleştirilmesiyle oluşan bir desen yer alırken, diğerinde ise uçları yatay kesilmiş firuze sırlı dikdörtgen parçalar ve aralarına yerleştirilmiş patlıcan moru sırlı kare parçalarla meydana getirilmiş geometrik bir desenin yer aldığı, çoğunluğu dökülmüş, ancak kenarlarda kalmış izlerden anlaşılabilir (Göksel, 1969: Resim 46; Resim 2).

Resim 2. Şeyh Mekkûn Zaviyesi, kubbe eteğindeki sağır nişlerde çini süsleme (Göksel, 1969)

İç mekânla ilgili diğer fotoğraflarda ise türbenin kuzey cephesinde eyvandan ulaşılan kapısı ve doğu cephesinde dışa açılan kapısı üzerindeki mozaik çini süslemeler ayrıntılı biçimde görülebilmektedir. Ayrıca, bu fotoğraf, günümüzde türbede dışa açılan bir kapı şeklinde düzenlenmiş olan açıklığa da dikkatimizi çekmektedir. Bu açıklık, altta görülen pencere sövesi şeklindeki bir taşın varlığıyla, orijinalinde kapı açıklığından ziyade bir pencere açıklığı şeklinde düzenlenmiş izlenimi vermektedir (Göksel, 1969: Resim 48; Resim 3). Zaviyenin girişi günümüzde kuzey cepheden sağlanmakla beraber, asıl girişinin güney cephedeki kapı olduğu ileri sürülmektedir. Döneminde de kullanılan girişin güney yöndeki kapı olduğu düşünüldüğünde, türbenin yan (doğu) cephesindeki bu pencereyle, yapıya gelenlerin içeri girerken önünden geçtiği bir dua penceresi şeklinde düzenlenmiş olduğu düşünülebilir. Sonraki yıllarda, bir gereklilik nedeniyle bu pencerenin kapıya dönüştürülmüş olması muhtemeldir. Bu kapının kemerinde bulunan çini mozaik süslemeler, türbenin diğer kapısında bulunanlarla karşılaştırılarak, itinasız, düzensiz ve teknik olarak farklı oldukları söylenmiş, böylece de bu ikinci kapı açıldıktan sonra mozaik çini süslemelerin daha sonraki bir dönemde yapıldığı ileri sürülmüştür (Emir, 1994: 39-40).⁴ Ancak hem teknik hem de yapının diğer alanlarında kullanılan çinilerle, görüntü, renk ve işçilik olarak çok paralel olduğu görülen bu süslemeli alanın daha sonraki bir dönemde yapıldığı fikri isabetli görünmemektedir.

⁴ S. Emir, türbenin doğu cephesinde yer alan bu ikinci kapının açılmasına gerek olarak, yapının içinden ulaşılan türbe kapısının kapatılıp mihrap olarak kullanılmış olabileceğini söylerken, bu işlemin XVI. yüzyıldan önce olması gerektiğini belirtmektedir (Emir, 1994: 40). Dışa açılan kapı kemeri üzerindeki mozaik çini süsleme ise, XIII.-XIV. yüzyıllara ait görülen tekniğiyle, en geç bu zaman dilimi içinde kalan bir çalışmaya işaret edebileceği gibi, Emir'in yukarıdaki tahmini bu durumu açıklamaya yeterli olmamaktadır.

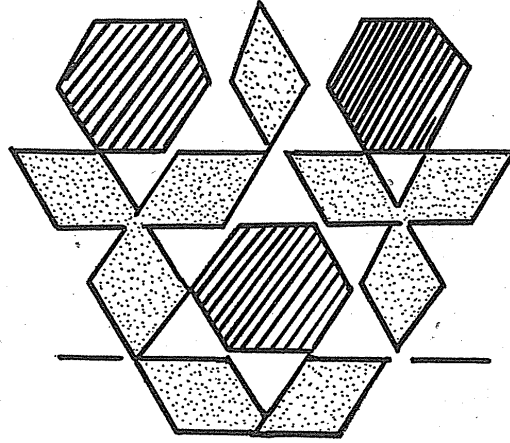
Resim 3. Şeyh Mekkûn Zaviyesi, türbenin kuzey ve doğu kapıları (Göksel, 1969)

1970'li yıllarda yapıyı inceleyen H. Kasapoğlu'nun çalışmasında, batı yöndeki eyvanın duvarlarının yarıya kadar firuze renkli çiniyle kaplı olduğu hem kalan çiniler hem de harç izlerine dayanarak belirtilmekte, ayrıca türbe duvarlarını kaplayan çiniler ile kapı kemerleri üzerindeki mozaik çini süslemeler ayrıntılı olarak anlatılarak fotoğraflarına da yer verilmektedir (Kasapoğlu, 1972: 27, Resim 82, 83, 84, 118).

Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün arşivinden (TVBMA) ulaştığımız fotoğraflar ise hem yapının mimari durumu ve geçirdiği değişiklikler, hem de çini süsleme programı hakkında değerli veriler sunmaktadır. 1970'lerin başına ait bu fotoğraflardan batı yöndeki eyvanın duvarlarını kaplayan çinilerin ve dökülen kısımların harç izlerinin, ayrıca türbede kapı kemerleri üzerindeki mozaik çini süslemelerin, bozulmadan ve yok olmadan önceki orijinal haliyle yer aldıkları görülebilmektedir (TVBMA, 600001008-FT001 numaralı fotoğraf dosyası; Resim 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10).

Resim 4-5. Şeyh Mekkûn Zaviyesi, türbenin kuzey kapısı üzerindeki süsleme (TVBMA)

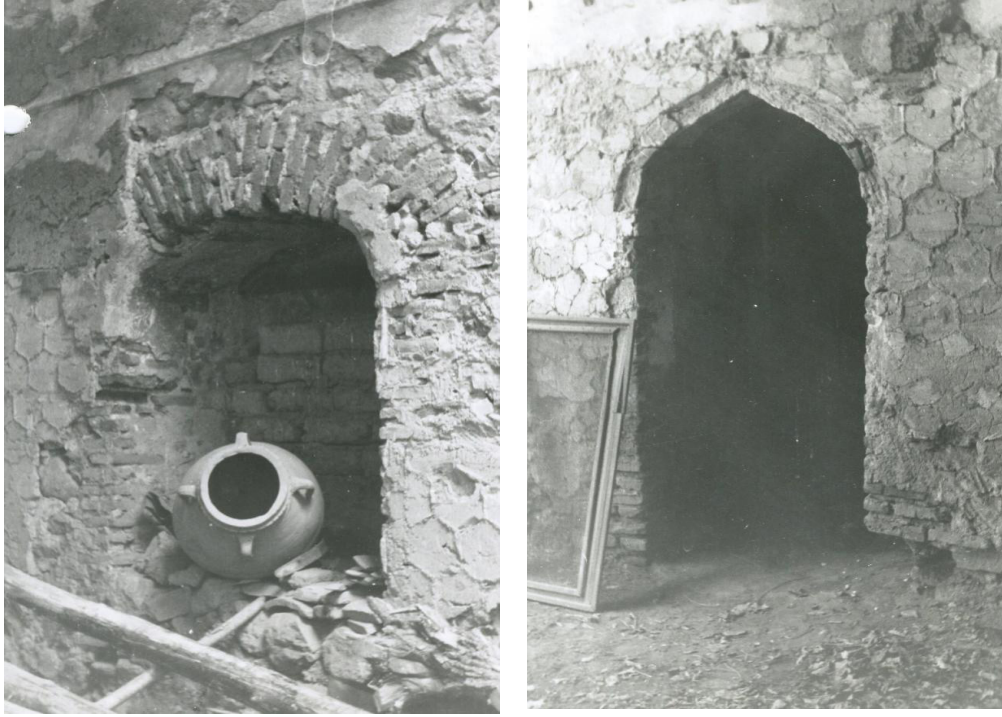

Resim 6. Şeyh Mekkûn Zaviyesi, Türbenin kuzey yöndeki kapı kemerinde süsleme (Carcaradec, 1976)

M. Carcaradec, 1976 tarihli çalışmasında yapının mimari unsurları üzerinde durmakla birlikte, çini süslemelerle ilgili ayrıntılı bilgi vermektedir. Carcaradec'in tespitlerine göre eyvanın duvarlarını 1.90 m. yüksekliğe kadar kaplayan altıgen firuze sırlı çinilerin ölçüsü 21 cm. olup, 5x10 cm. ölçülerindeki dikdörtgen patlıcan moru sırlı çinilerden oluşan bir diziyile çevrelenmektedirler (Carcaradec, 1976: Pl.XII-Fig.8; Pl.XIV-Fig.11-12; Resim 8).

Resim 7-8. 1970'lerde batı yöndeki eyvanın duvarlarında çiniler, harç izleri, (TVBMA)

Resim 9-10. 1970'lerde batı yöndeki eyvanın duvarlarında çiniler, harç izleri (TVBMA).

Resim 11-12. Şeyh Mekkûn Zaviyesi, eyvan ve orta sofa (A.V. Çobanoğlu, 2017)

Yazar, 1975 senesindeki tespitlerine göre, türbenin doğu yönünde kapı kemerindeki süslemelerin 7 cm. ölçüsünde firuze sırlı yıldız ve 4 cm. ölçüsünde altıgen patlıcan moru sırlı çinilerden oluştuğunu, türbenin kuzey yöndeki kapı kemeri üzerindeki süslemede yer alan patlıcan moru sırlı altıgen çinilerin 3 cm. ve yine firuze sırlı baklava şeklindeki parçaların da 3 cm. ölçüsünde olduğundan bahsetmektedir. Carcaredec, sofa kubbesindeki sağır nişler içindeki çini kalıntıla-

rını görmüş ve tarif etmiştir (Carcaredec, 1976: Pl.XIII-Fig.9; Pl.XV-Fig.13). Özellikle türbenin kuzey ve doğu cephelerindeki kapıların kemerleri üzerindeki mozaik çini süslemelerin tekniği üzerinde de ayrıntılı olarak duran yazar, kuzey kapısı üzerindeki kompozisyonda çini parçalarının daha seyrek yerleştirilmesi suretiyle harcın daha fazla görünmesinden hareketle bu süslemenin XIII. yüzyılın ilk yarısı, doğu kapısı üzerindeki çini parçalarının derzler fark edilmeyecek şekilde daha sık yerleştirilmesi sonucu oluşan kompozisyonun ise XIII. yüzyılın ikinci yarısına ait olabileceğini ileri sürmektedir (Carcaredec, 1976: 113, 115-116; Pl.1, Pl.2; Resim 6). Ancak yukarıda da değindiğimiz gibi, türbenin kapı kemerleri üzerindeki mozaik çini süslemeler birbirlerine benzemekte, renk, düzen ve teknik bakımından tek seferde yapılmış olduklarını düşündürmektedir.

Yapıdaki çini dekorasyonu, türbe dışındaki alanlarda bulunanlar tamamen yok olmadan önce M. Meinecke'nin çalışmasında da yer almıştır. Meinecke, sofanın kubbe eteğindeki sağır nişlerde yer alan geometrik düzenlemeli mozaik çini süslemelerden ve eyvanın duvarlarını 1.80 m. yüksekliğe kadar kapladığını gördüğü firuze sırlı altıgen çinilerden ve patlıcan moru sırlı çini bordürden bahsetmektedir. Eyvandaki altıgen çinilerin 19x17 cm. bordürü oluşturan dikdörtgen patlıcan moru çinilerin de 17-18 cm. ölçülerinde olduğunu kayıt etmekte ve kapı kemerleri üzerindeki mozaik çini düzenlemeleri tanımlamaktadır. Firuze renkli altıgen çinilerin kullanımını Sivas Buruciye Medresesi (1271)'nin türbesiyle, türbenin kapıları üzerindeki süslemeleri Harput Arap Baba Mescidi (1279) ve Beyşehir Eşrefoğlu Camii (1299-1300) mihraplarında kullanılan örneklerle karşılaştırılmıştır (Meinecke, 1976: 468-470).

Resim 13.Türbenin iç mekânındaki çini dekorasyon (A.Denknalbant Çobanoğlu, 2017)

Resim 14. Türbenin güney ve batı cepheleri (A.Denknlbant Çobanoğlu, 2017)

Resim15.Türbenin kuzey duvarı (A.Denknlbant Çobanoğlu, 2017)

Yukarıda bahsedildiği üzere, yapıda yer alan çini süsleme programı, 1976 yılına kadar izlenebilmekte, ancak 1990 senesinden sonra olan yayınlarda artık kubbe eteğindeki ya da eyvandaki

çinilerin izine rastlanamamaktadır. 1983-84 yıllarında gerçekleştirilen onarıma kadar bu çinili alanlar muhtemelen tamamen yok olmuştu. Özellikle eyvanın mevcut bulunan çinilerinden günümüze hiçbir iz ulaşmamışken türbenin çinileri ise nispeten korunmuştur. 2016 senesinde bir restorasyon çalışması daha geçiren yapının, bu döneme kadar içi tamamen sıvalı olup, türbe mekanındaki çinilerin de bir kısmının üzerinin sıvalı olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin 2004 senesinde, türbenin doğuya açılan kapı kemiği üzerindeki mozaik çini süslemeli köşeliğin sıvayla kapalı olduğu fark edilmekte (Parlak, 2004: 438-440, Ş.E-56-59), günümüzde bu sıvanın kaldırılmasıyla kemer köşeliği üzerindeki çininin sağlam kalan kısmı görülebilmektedir. Aynı durum türbe duvarlarını kaplayan çiniler için de geçerlidir. Duvarların muhtelif alanlarının önceki resimlerde sıvalı olduğu tespit edilmekle birlikte, daha sonraki çalışmalarda bu sıvaların kaldırılmasıyla altından çini kaplamalı bölümler açığa çıkarılmıştır. Günümüzde, yapının içindeki sıvalar tamamen kaldırılmıştır. Türbe dışındaki alanlar moloz taş örgülü duvarlara sahiptir (R.11, R.12).

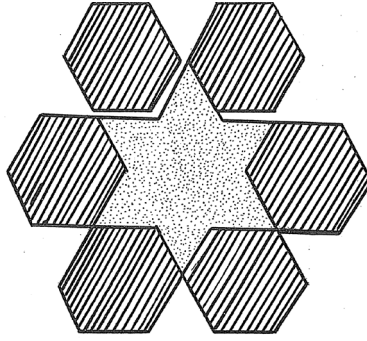
Böylece, yapının günümüzdeki durumunda, çiniler yalnızca türbe bölümünde karşımıza çıkmaktadır. Türbenin içi yaklaşık 3.50x3.50 m. ölçülerindedir. Tespitimize göre, türbe duvarları, yerden 2.30 m. yüksekliğe kadar, kenarları 11 cm., çapı ise 21 cm. ölçüsünde altıgen firuze sırlı çiniler ile kaplıdır. Çinilerle meydana getirilen duvar panoları, patlıcan moru sırlı ve 8,5x18 cm. ölçüsünde dikdörtgen çinilerin yatık bir sıra halinde yerleştirilmesiyle oluşan bordürle üç yönden sınırlanmaktadır (Resim 13, 14, 15). Türbenin iç mekânında, her cephede aynı düzen tekrar edilmiştir. Resimlere göre, türbeye girişi sağlayan kapının kenarlarına firuze renkli dikdörtgen formda bir dizi çini yerleştirilmişti (R.15). Bu çini dizisi ve kemer köşeliklerinde vaktiyle yer alan mozaik çini bezeme günümüze ulaşmamıştır. Burada baklava şeklindeki firuze renkli çini parçaları, uçlarından birleşmek üzere üçlü gruplar meydana getirmekte, bu suretle dıştan altıgen, içten ise altı kollu yıldız formları oluşmakta, ortasında yine altıgen patlıcan moru sırlı çiniler bulunmaktadır. Çini parçaların yerleştirildiği alçı zeminin de görülmesiyle kompozisyonda üç renkli bir görüntü oluşmuştur (Resim 4, 5). Türbenin doğu cephesinde, günümüzde kapı olan açıklığın kemer köşeliklerindeki desen günümüzde nispeten sağlamdır. Burada ise altı kollu firuze sırlı altı kollu yıldız çinilerin kolları arasına yerleştirilen patlıcan moru altıgenler bir kompozisyon meydana getirmekte olup, bu kompozisyon derz aralığı kalmayacak şekilde alçı zemine yerleştirilmiştir. Kemer köşeliğinin sağ tarafı da günümüze ulaşmamıştır (Resim 16, 17, 18, 19). Türbenin duvarlarını kaplayan çiniler, doğu ve güney cephesinde nispeten daha fazla korunmuş, batı ve kuzey cephelerinde ise oldukça eksik olarak günümüze ulaşmıştır. Türbenin

Resim 16. Türbenin doğu kapısının kemiği üzerindeki süsleme (A.Denknalbant Çobanoğlu, 2017)

Resim 17. Türbenin doğu kapısının kimeri üzerindeki süsleme (A.Denkıalbant Çobanoğlu, 2017)

Resim 18. Türbenin doğu kapısının kimeri üzerindeki süsleme, (Carcaradec, 1976)

Resim 19. Türbenin doğu kapısı üzerindeki süsleme, 1970'li yıllar (TVBMA)

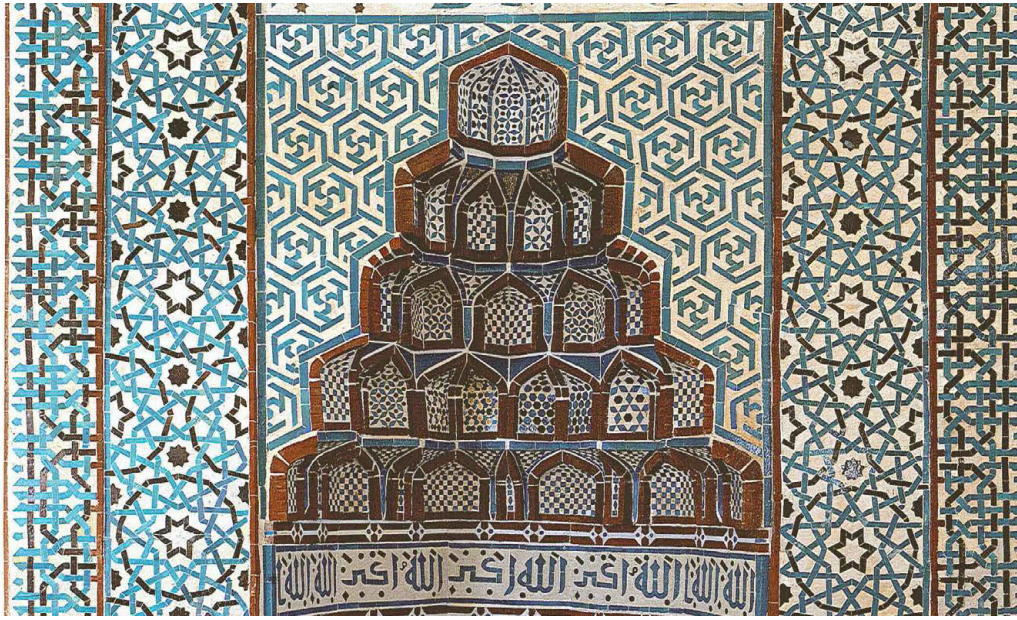
Yapıya ait olduğu kabul edilen kitabenin üzerinde tarih bulunmamakta ancak “Sultan” ve “imaret” kelimelerinden ve Tokat’ta aynı dönemde inşa edilen diğer tarikat yapılarından yola çıkılarak Sultan II. Mesud devrinde 1280-1290 yılları civarında, bir tarikat yapısı olarak inşa edildiği kabul edilmektedir. Bu yapıdaki çini süslemeli alanlar tarihlleme için yardımcı diğer unsurlar olarak görülmüş olup çini süslemelerin tekniği ve kullanılışı 13.yy.ın ikinci yarısından itibaren görülmektedir. Yapının batı yöndeki eyvanının ve türbesinin duvarlarını yarı yüksekliğe kadar kaplayan firuze sırlı altıgen çiniler, aynı yüzyıldaki diğer yapılarda da karşımıza çıkmaktadır. Konya Sırçalı Medrese (1242)’nin ana eyvan duvarlarında, Konya Sırçalı Mescit (XIII.yy.2.yarısı)’te, Konya Bulgur Tekkesi (XIII.yy.2.yarısı)’nde, Sivas Buruciye Medresesi (1271) türbenin duvarlarında, Konya Sahip Ata Hanegâhı ve Türbesi (1283)’nin duvarlarında (Resim 20), Tokat Gök Medrese (1270’ten sonra)’nin revaklı avlu duvarlarının ikinci kat hizasında firuze sırlı altıgen çiniler (Resim 21), çoğunluğunda patlıcan moru sırlı çinilerden oluşan bordürlerle sınırlanmış olarak görülmektedir (Yetkin, 1986: 52-58; 101-102; 107; 91-92; 73-82; 94-96; Arık, 2007a: 37-190; Arık, 2007b: 29-69; Bilici, 2016b: 442-488; Bilici, 2016c: 8-29, 266-275, 408-413). Türbenin kapıları üzerinde bulunan mozaik çini tekniğindeki süslemelerin çok benzerleri, özellikle kuzey kapısı üzerinde olan örneği Akşehir Ulu Camii (1213) mihrabı (Resim 22), Konya Sırçalı Medrese (1242) giriş eyvanı mukarnaslarında (R.23), Harput Arap Baba Mescidi (1279) ve Beyşehir Eşrefoğlu Camii (1299) mihraplarının mukarnaslarında görülmektedir (Yetkin, 1986: 60-61; 52-58; 97-98; 125-127; Arık, 2007a: 37-190; Arık, 2007b: 29-69; Bilici, 2016a: 437-441; Bilici, 2016b: 442-488; Bilici, 2016c: 8-29). Ayrıca firuze ve patlıcan moru sırlı çini parçalarının, üçgen, altıgen, dikdörtgen çubuklar, daire, kelebek, baklava gibi çeşitli formlarda küçük küçük kesilerek alçı zemin üzerinde hazırlandığı çini mozaik tekniğindeki benzer örnekler, bu dönemde özellikle Konya Sahip Ata Camii (1258), Konya Sırçalı Mescit (XIII.yy.sonu) (Resim 23), Kayseri Kölük Camii (XIII.yy.sonu), Konya Beyhekim Mescidi (XIII.yy.sonu), Ankara Arslanhane Camii (XIII.yy.sonu) mihraplarının mukarnas dizilerinde görülmektedir (Yetkin, 1986: 73-82; 29-32; 105-106; 110-113, Arık, 2007a: 37-190; Arık, 2007b: 29-69; Bilici, 2016a: 154-162; Bilici, 2016b: 442-488; Bilici, 2016c: 8-29). Resimlerden sofanın kubbe eteğinde, sağır nişler içinde yer aldığı anlaşılan düzenlemeler de, Konya İnce Minareli Medrese (1264)’de, Sivas Gök Medrese (1271) mescidinde, Sivas Buruciye Medresesi (1271) türbesinde, Erzurum Çifte Minareli Medresesi (1290 civarı) minare kaidelerinde, Tokat Abdullah bin Muhyi Zaviyesi (1317) vb. gibi örneklerde mevcut bulunan düzenlemelerle benzerdir (Yetkin, 1986: 82-83; 84-91; 91-92, Arık, 2007a: 37-190; Arık, 2007b: 29-69; Bilici, 2016a: 494-503).

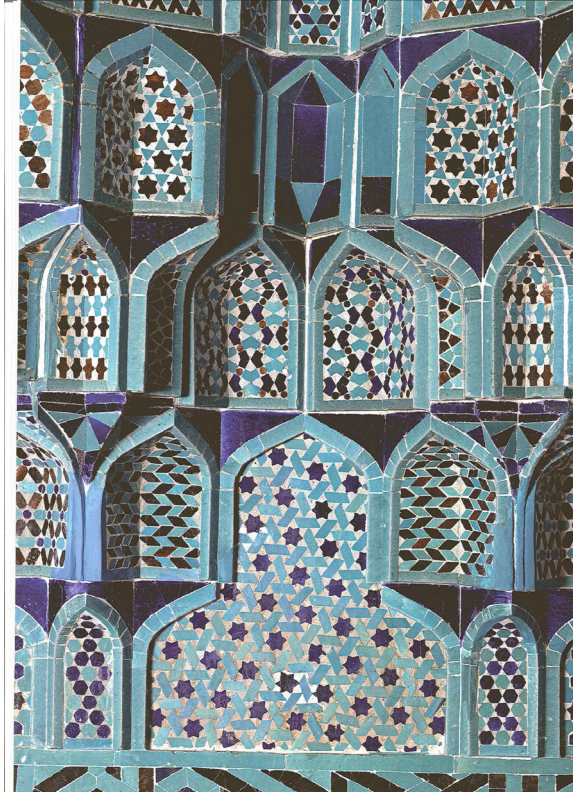
Resim 20. Konya Sahip Ata Türbesi (www.mustafacambaz.com)

Resim 21. Tokat Gök Medrese, ikinci kat kemer araları (Arık, 2007a)

Resim 22. Akşehir Ulu Cami mihrabı (Arık, 2007a)

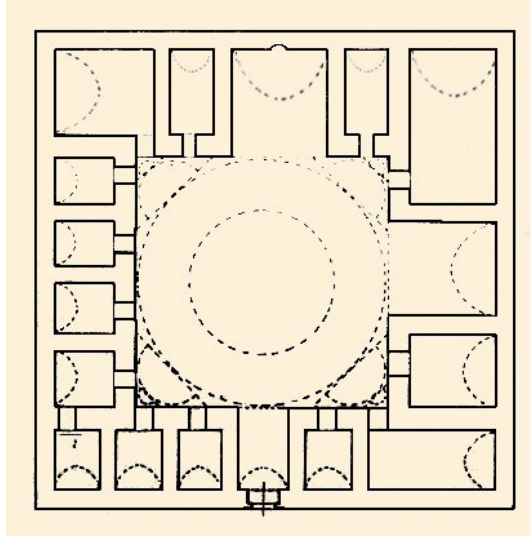
Resim 23. Konya Sırçalı Mescit mihrabı (Arık, 2007a)

Resim 24. Konya Sırçalı Medrese, giriş eyvanı (Arık, 2007a)

2- Tokat Yağbasan Medresesi

Yağbasan Medresesi'nin, 1247 tarihli kitabesine göre Danişmendli döneminde Melik Nizamaddin Yağbasan (1142-1164) tarafından XII. yüzyılın ortalarında inşa edildiği, 1247'de Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında ise kapsamlı bir onarım gördüğü kabul edilmektedir. Medrese, kare planlı ve iki eyvanlı olup avlusunun üzeri tromplarla geçişi sağlanan, ortasında genişçe bir açıklık bulunan kubbe ile örtülüdür. Eyvanlar arasında dikdörtgen planlı tonozlu mekânlar yer almaktadır. Yapının girişi kuzey yönde ve günümüze ulaşan haliyle sade bir açıklık olarak ele alınmıştır (Kuran, 1968: 41-42; Kuran, 1969: 16-18; Sözen, 1972: 21-25; Aksulu, 1994: 59-72; Plan 2).

Plan 2. Tokat Yağbasan Medresesi planı, (Sözen, 1972)

Resim 25. Yağbasan Medresesi, güney eyvanı (A.Denknlbant Çobanoğlu, 2017)

Yapı, bölgenin geçirdiği depremlerde hasar almış, sonrasında uzun yıllar demirhane, dükkân, depo vb. çeşitli amaçlarla kullanılması gibi sebeplerle oldukça harap halde kalmış, 1990'lı yıllardan itibaren de bazı çalışmalar gerçekleştirilmiştir. 1989 senesinde yapının restitüsyonu için ölçüm çalışmalarında, kuzeydoğu yöndeki bir mekânda zeminin tesviyesi yapılmaya başlanmış, 0.50 cm. derinliğe rağmen orijinal zemin tespit edilemeyince, daha derinde olduğu düşünülmüş ve bunun ancak kazı çalışmasıyla belirlenebileceği ortaya çıkmıştır (Aksulu, 2007: 64-66).

Resim 26. Yağıbasan Medresesi, güney eyvanı, 2006'da kazıda çıkan çiniler (Aksulu, 2013)

Resim 27. Yağıbasan Medresesi, güney eyvanı, 2006'da kazıda çıkan çiniler (Arık, 2007a)

2002 senesinden itibaren yapılan kazılar sonucunda ise medresenin, şimdiye kadar bilinenin aksine iki katlı olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmalar devam ederken, 2006 senesinde tespit edilen bir diğer sonuç ise şaşırtıcı olmuştur (Arık, 2007a: 39; Arık, 2007b: 32; Aksulu, 2007: 64-66; Resim 26). Yapının girişinin karşısına denk gelen güney eyvanının yan duvarında (doğu duvarında) yaklaşık 1.00 m. yüksekliğinde ve 2.55 m. eninde bir alanı kaplayan 56 adet, kenar uzunlukları 11 cm. ve genişliği 21 cm. olan altıgen firuze sırlı çini in-situ olarak tespit edilmiştir (Resim 27). Çinilerin etrafında, dökülmüş olan çinilerin de harç izleri görülmektedir. Ayrıca, kalan izlerden, firuze sırlı çini kaplamayı, üstten bir sıra yatık şekilde yerleştirilmiş olan patlıcan moru sırlı dikdörtgen çinilerin sınırladığı anlaşılmaktadır. Günümüzde, tespit edilen çinileri korumak amaçlı üzerine sürgülü kapaklı bir camekân yapılmış, çinilerin etrafı da harçla sıvanmıştır (Resim 25, 28, 29).

Resim 28.Yağıbasan Medresesi, güney eyvandaki çiniler (A.Denknlbant Çobanoğlu, 2017)

Resim 29.Yağıbasan Medresesi, güney eyvandaki çiniler (A.Denknlbant Çobanoğlu, 2017)

Çinilerin, yapının ilk inşa edildiği Danişmendli döneminden mi olduğu, 1247 yılında geçirdiği bilinen kapsamlı onarımında mı, yoksa XIII. yüzyılın sonlarında süsleme dekorasyonu olarak elden geçirilmesi suretiyle mi eklendiği konusu muğlak kalmaktadır. O.Arık, tespit edilen çinilere dayanarak, yapının belki de ilk inşa döneminde de çini mozaik ya da levha çinilerle süslenmiş olma ihtimalini düşünerek, bu çinilerin yapının ilk inşa döneminden olması halinde ise Anadolu'daki en erken çinili yapılardan biri olabileceğini söylemektedir (Arık, 2007a:39; Arık, 2007b: 32).

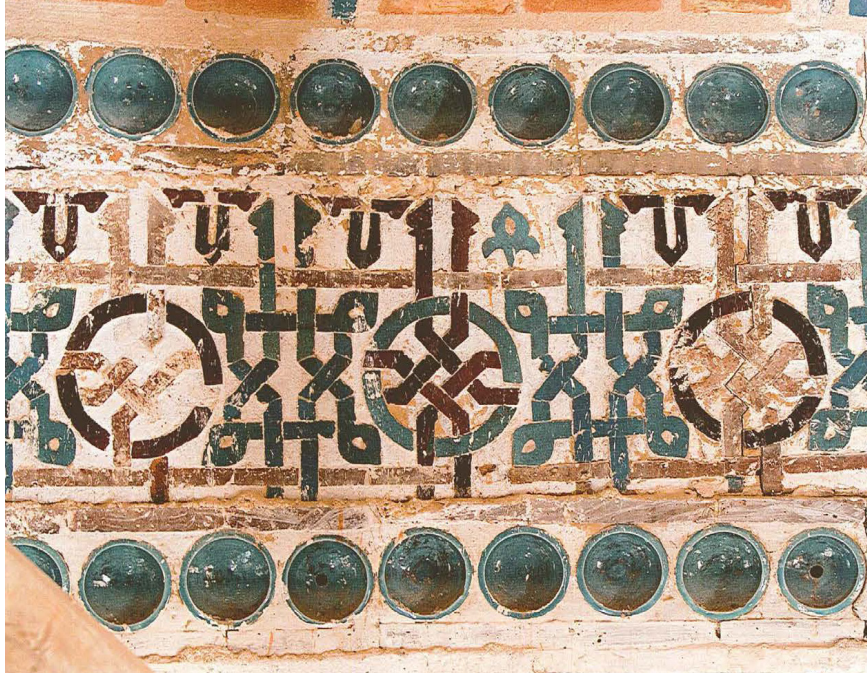
Söz konusu çinilerin özelliklerine bakıldığında, XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Konya, Sivas ve Tokat'taki (Konya Sırçalı Medrese (1242)'nin ana eyvan duvarlarında, Konya Sırçalı Mescit (XIII.yy)'te, Konya Bulgur Tekkesi'nde (XIII.yy), Konya Sahip Ata Hanikâhı ve Türbesi'nin duvarlarında (1283), Sivas Buruciye Medresesi (1271) türbe bölümünün duvarlarında, Tokat Gök Medrese (1270'ten sonra) yapılarda görülen altıgen firuze çinilerden oluşan ve duvarların yarı yüksekliğine kadar kullanılan kaplamaların patlıcan moru sırlı çini friziyle sınırlanarak oluşturduğu dekorasyonlara benzerdir. Bu sebeple de XIII. yüzyılın ortalarından sonra, medresenin mihrabının da bulunduğu güney eyvanının dekorasyonunda bu kompozisyonun kullanıldığı düşünülebilir.

Resim 30. Yağlıbasan Medresesi, kubbedeki kuşakta yer alan yuvalar (Cantay, 1976)

T. Cantay'ın çalışmasında ise yapının süslemesiyle ilgili bir ayrıntı daha dikkati çekmektedir. Cantay, kubbenin orta kısmında kesme küfeki taşlarından meydana gelen kuşakta, 75 cm. ara ile taşların üzerinde görülen 10 cm. derinliğinde ve 15 cm. çaplı düzgün yuvarlak yuvaların varlığını belirtmekte ve buralara keramik (muhtemelen sırlı) süs çanaklarının yerleştirilmiş olabileceğini söylemektedir (Cantay, 1976: 76; Resim 30). Keramik süs çanakları, yapıların iç mekânlarında kubbe eteği, mihrap çevresi gibi alanlarda, minarelerinde, dış cephelerinde kapı ve pencere alınlıklarında, örneklerine rastladığımız süsleme öğeleridir (Demiriz, 1973:

175-208). Tuğla örgüler içindeki yuvalarda kullanıldığı gibi, taş yüzeylerde hazırlanan yuvalara da yerleştirilmişlerdir. Yapının iç mekânında, kubbe eteğinde kullanılmış örneği Akşehir Küçük Ayasofya Mescidi'nde (1235) (Resim 31), taşa yerleştirilmiş örnekleri ise Divriği Emir Kame-reddin Türbesi (1196) külah eteğinde ve Tercan Mama Hatun Kümbeti (XIII.yy.sonu) külah yüzeyinde olmak üzere karşımıza çıkmaktadır (Demiriz, 1973: 177, 179-180). Ancak Yağlıbasan Medresesi'nde keramik süs çanaklarının herhangi bir izi olmadığı için, ihtimal olmakla birlikte, erken bir tarihte, burada da kesin olarak kullanılıp kullanılmadığı bilinmemektedir.

Resim 31. Akşehir Küçük Ayasofya Mescidi, kubbe eteği (Arık, 2007a)

3- Tokat Sefer Paşa Türbesi

Tokat merkezde bulunan ve halk arasında Sefer Paşa ya da Gömlekçi Baba Türbesi olarak da bilinen yapının vaktiyle bitişiğinde bulunan mescidin kitabesine göre 1251-52 yıllarında, mescidin de banisi olan Ebubekir bin Lokman tarafından yaptırıldığı kabul edilmektedir (Uzunçarşılı, 1927: 7; Tuncer, 1986: 248; Seçgin, 1994: 66-67; Önkal, 1996: 257; Aksulu, 1996: 191, 198-199, Gündoğdu vd., 2006: 138-139). Aslında yanında mescidi ve zaviyesi de bulunan yapılar topluluğundan günümüze türbe, restorasyon görmüş haliyle nispeten sağlam ulaşmış, diğer mekânlar ise duvarları yükseltilmek suretiyle korunmuştur. Kare planlı yapı, içten kubbe dıştan ise piramidal bir külah ile örtülü olup sade bir düzenlemeye sahiptir. Beşik tonozlu cenazelik bölümü vardır (Resim 32). Yapıda, günümüzde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır. Ancak kaynaklardan öğrendiğimize göre, bu yapının da vaktiyle çinilerle süslü olduğunu düşündürecek verileri bulunmaktaydı. Yapının 1970'li yıllardaki incelemelerinde iç mekânında siva içlerinde, ayrıca yerlere dökülmüş vaziyette firuze renkte çini parçaları tespit edilmişti. Bunların yanı sıra, kubbenin ortasında yer alan bir madalyonun izleri de yine bu yıllarda görülebilmekte olup kubbe göbeğinde vaktiyle var olan sırlı tuğla-çini süslemeli bir madalyonun varlığını akla getirmişti (Aksulu, 1996: 198; Önkal, 2018: 227-230).

Yapının Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi'ndeki fotoğraf dosyasında yukarıda bahsedilen izleri kanıtlayacak herhangi bir veri tespit edilememiştir. Ancak bu fotoğraflardan yapının 1990'ların başına kadar harap durumda kaldığı ve bu tarihlerde bir restorasyon çalışması ge-

çirdiği görülebilmektedir. Yapıya ait olup olmadığı konusunda bir kayıt olmamakla beraber, geçirdiği restorasyon çalışmalarını belgeleyen fotoğraf dosyasında bulunan, muhtemelen yapının mescidi ve diğer mekanların da bulunduğu alandaki düzenleme çalışmaları sırasında tespit edilen bir çini parçası fotoğrafı dikkatimizi çekmiştir (TVB MA, 600001005-FT004-d).

Resim 32 . Sefer Paşa Türbesi (A.Denknalbant Çobanoğlu, 2017)

On kollu yıldızdan gelişerek geometrik bir düzenleme olduğu anlaşılan sıraltı tekniğindeki çini parçasında, kollar beyaz, aralarında kalan bölümler ise firuze ve kobalt mavisi renklerinde (Resim 33). Çini parçasının yapıya aidiyeti veya yapıdaki yeri tam olarak belirlenememiştir. Benzer desendeki çiniler, bu yapının tarihinden biraz önce tamamlanmış olan Sivas İzzeddin Keykavus Şifhanesi'ndeki türbenin sandukalarda da karşımıza çıkmaktadır.

Resim 33. Sefer Paşa Türbesi ve etrafındaki yapılarda gerçekleştirilen çalışmada tespit edilen çini parçası (TVBMA)

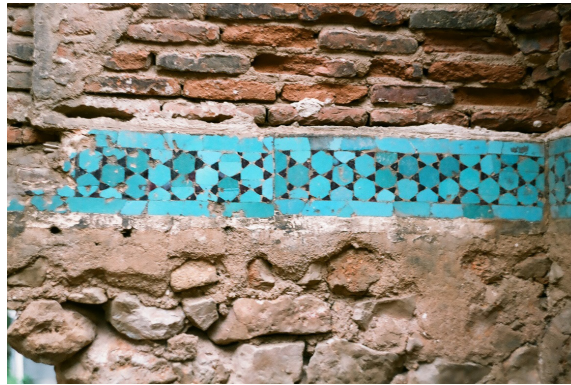
4- Tokat Murad Sevdekâr Türbesi

Tokat merkezde yer alan yapının kitabesi bulunmamakta, ancak planı ve günümüze ulaşan çini süslemeli bölümleriyle Selçuklu döneminde, XIII. yüzyılın sonlarına tarihlenmektedir (Seçgin, 1994: 73-74; Aksulu, 1996: 203-209; Gündoğdu, 2006: 146-147; Önkal, 2018: 333-334). Kare planlı yapının batı cephesindeki büyük sivri kemer, türbe mekânının eyvan şeklinde dışa açılmasını sağlamaktadır. Türbe içten kubbe, kalan izlere göre de dıştan piramidal bir külahla örtülü olmalıdır. Uzun süre harap durumda kalmış, yakın yıllarda onarım geçirmiştir.

Resim 34. Murad Sevdekâr Türbesi, restorasyon öncesi, 1998 (TVBMA)

Yapıda mevcut izlere göre, iç mekânda, kubbe eteğinde dolaşan mozaik çini süslemeli bir bordür ve kubbeye geçiş elemanları arasındaki yüzeylerde sağır nişler içinde yine mozaik çini süsleme bulunmaktadır (Resim 34). Yaklaşık 30 cm. eninde olduğu tahmin edilen mozaik çini bordürde, altıgen formunda firuze sırlı çiniler ve altıgenin kenarlarına birleşen üçgen şeklinde lacivert sırlı çinilerle altı köşeli yıldız kompozisyonu oluşturulmuştur. Bordürü her iki yanından yatık yerleştirilmiş dikdörtgen şeklinde firuze sırlı çiniler sınırlandırmaktadır. Bordürün izleri yalnızca kuzey ve doğu duvarlarında kalmıştır. Kubbe geçişlerinin arasındaki sivri kemerli sağır nişlerden ise yalnızca doğu duvarındaki, oldukça bozuk olmakla birlikte günümüze ulaşabilmiştir (Resim 36, 37).

Resim 35. Murad Sevdekâr Türbesi, çini mozaik kuşak, (TVBMA)

Resim 36. Murad Sevdekâr Türbesi, (A.Denknalbant Çobanoğlu, 2017)

Kalan izlerden, nişin çerçevesini dikdörtgen firuze çinilerin oluşturduğu anlaşılmaktadır. Nişin her iki kenarında dikeyde baklava şeklindeki firuze çinilerin arasında lacivert yuvarlak çinilerden oluşan bir dizi yer aldığı görülmektedir. Nişin orta bölümü tamamen tahrip olmuş, sivri kemerinin hemen altında, firuze ve lacivert sırlı çinilerin alternatif olarak dizilmesiyle oluşan stilize bir çiçek motifi, bunun iki yanında ise bordürde yer alan desenin benzeri olarak altıgen firuze ve lacivert üçgen çinilerden oluşan yıldız kompozisyonu yer almıştır. Çinilerin yerleştirildiği harçlı zeminin de görülmesiyle üç renkli bir etki sağlanmıştır (Resim 38).

Resim 37. Murad Sevdekâr Türbesi, mozaik çini kuşak (A.Denknalbant Çobanoğlu, 2017)

Resim 38. Murad Sevedkâr Türbesi, sağır pencerede çini süsleme (A.Denknlbant Çobanoğlu, 2017)

Buradaki bordürün benzerleri, yine 13. yüzyılın ortalarından itibaren Konya Sahip Ata Camii (1258) mihrabında, Tokat Gök Medrese (1270'den sonra) ana eyvanında, ikinci kat kemer içlerinde de görülebilmektedir.

5- Tokat Sümbül Baba Hanikâhı

Tokat'ta bulunan tarikat yapılarından biri olan Sümbül Baba Hanikâhı, 1291-92 yıllarına ait olup, kubbeli bir sofa, tonozlu eyvan ve yapıya bitişik türbe bölümlerinden oluşmaktadır (Resim 39). Bitkisel süslemenin hâkim olduğu bir taçkapiya sahiptir. Türbenin doğu cephesindeki pencerenin lentosunda yer alan üç adet altıgen formlu boşluk dikkati çekmektedir. Altıgen boşlukların kenarları 11 cm., genişlikleri ise 20-21 cm.lik ölçüleriyle altıgen formlu çinilerin ölçülerine uymaktadır (Resim 40). Bu yapıda çini kullanıldığına dair herhangi bir veri olmamasına rağmen, söz konusu boşlukların, formları ve ölçüleri itibariyle vaktiyle taş lentoya yerleştirilmiş ve dönemin örneklerinde sıklıkla görüldüğü üzere, firuze sırlı altıgen formlu çinilere ait olabileceği düşünülebilir⁵.

Resim 39. Tokat Sümbül Baba Hanegâhı, türbe (A.Denknlbant Çobanoğlu, 2017)

⁵ Altıgen formlu bu boşluklara çini plaka yerleştirilmiş olma ihtimalinin yanı sıra, Tokat'ta Nureddin ibn Sentimur Türbesi ve Halef Gazi Hanikahı'nda, Niksar'da Çöreği Büyük Tekkesi örneklerinde görüldüğü üzere, kapı kemerlerinde oluşturulan boşluklara "kırmızı mikritik kumtaşı"ndan parçalar yerleştirilmek suretiyle, iki renkli taş geçme düzenlemesi yapıldığı hatırlandığında, böyle bir uygulama olabileceği de düşünülebilir. (Ayrıntılı bilgi için; Denknlbant Çobanoğlu, 2018: 63-80).

Resim 40. .Sümbül Baba Hanikâhı türbenin penceresi üzerinde altıgen yuvalar (A.Denknalbant Çobanoğlu, 2017)

Dönem örneklerinde, tuğla ya da alçı zeminlere yerleştirilen çiniler olduğu gibi taşta kakılmış çini örnekleri de bulunmaktadır (Ayduslu, 2012: 17-27). Form ve kullanım bakımından, buradaki örneğe benzer olarak, Ankara Arslanhane Camii batı kapısı üzerinde, tuğla örgülü zeminde altıgen firuze sırlı çiniler yer aldığı görülmektedir (Ayduslu, 2012: 23, F.4) (Resim 41). Dikkat çeken diğer bir örnek ise, Tokat Gök Medrese'nin taç kapısında, kemerin iki yanındaki altıgenler içinde bulunan ve firuze-patlıcan moru sırlı çininin taşta kakılmasıyla elde edilmiş üçlü "Ali" düzenlemesidir. Mevcut örnekler göz önünde bulundurularak Sümbül Baba Hanikâhı'nda da benzer süslemelere yer verilmiş olabileceği düşünülebilir.

Resim 41. Ankara Arslanhane Camii batı kapısında süsleme (Ayduslu, 2012)

6- Tokat Abdullah bin Muhyi Zaviyesi (Abdülmuttalip Zaviyesi)

Yapının kuzey cephesindeki kapısı ve banisinin türbesi üzerindeki kitabelere göre 1317 senesinde inşa edilmiştir. Abdullah bin Muhyi, kitabede bani olarak anılmakta, sonraki yüzyıllarda kayıt altına alınan arşiv ve vakfiyelerde de Muhyiddin ve Abdülmuttalip isimlerinin her ikisine rastlanmaktadır (Emir, 1994: 65-71, Aksulu, 1996: 156; Gündoğdu vd., 2006: 189-190). Zaviye, ana eksenindeki kubbeli bir sofa, sofaya açılan beşik tonoz örtülü bir eyvan ve yanlardaki birer odadan oluşmaktadır. Türbe, batı yöndeki odaya bitişiktir.

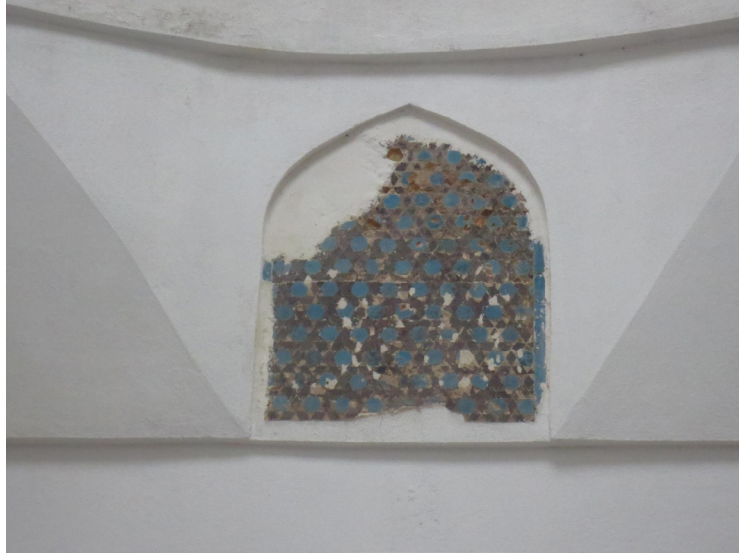
Zaviyenin kare planlı sofasının üzeri, Türk üçgenleri ile geçişi sağlanan kubbeyle örtülüdür. Kubbe eteğindeki prizmatik düzenlemeler arasında da sivri kemerli sağır nişler içinde mozaik çini tekniğinde süslemelere yer verilmiştir (Resim 42). Kuzey, doğu ve batı yöndeki nişler içinde firuze sırlı altıgen ve patlıcan moru sırlı çubuklarla, ya da patlıcan moru sırlı altıgen ve firuze sırlı çubuklarla alternatif olarak oluşturulan geometrik düzenleme ile firuze sırlı altıgen etrafında patlıcan moru sırlı baklavalarla oluşturulan geometrik kompozisyon yer almıştır (Resim 43, 44, 45). Yapının başka bir yerinde çini süsleme izine rastlanmamaktadır. Sonraki dönemlerde kalem işi dekorasyon yapılmış olmakla birlikte (Emir, 1994: 72; Aksulu, 1996: 157-158, 166; Gündoğdu vd., 2006: 191), geçirdiği restorasyon sonrasında günümüzde düz sıvalı ve boyalıdır. Bununla birlikte, yapının başka yerlerinde de çini süsleme olabileceği, yapının çini süsleme programının sadece sağır nişlerle sınırlı olmayacağı da, diğer yapılarla karşılaştırıldığında akla gelmektedir. Örneğin ana eyvanın duvarlarının yarı yüksekliğe kadar firuze sırlı altıgen çinilerle kaplanması, kubbe eteğinde sağır nişlerin altında bir çini bordür yer alabileceği gibi... Ancak bu yönde bir bilgiye ulaşılmamıştır.

Resim 42. Abdullah bin Muhyi Zaviyesi kubbe eteğindeki nişlerde çini süsleme (A.Denknlbant Çobanoğlu, 2017)

Resim 43-44. Abdullah bin Muhyi Zaviyesi, sağır nişlerde çini süsleme (A.Denknlbant Çobanoğlu, 2017)

Resim 45. Abdullah bin Muhyi Zaviyesi sağır niş içinde çini süsleme
(A.Denknalbant Çobanoğlu, 2017)

7- Niksar Sunguriye Kümbeti

Niksar, Ortaçağ Türk Mimarlığı içindeki özgün örnekleri barındırmasıyla önemli bir yere sahiptir. Bu yapılardan biri olan Sunguriye Kümbeti, günümüze temeli ulaşmış olan yanındaki mekânlarıyla birlikte Sunguriye Tekkesi'nin bir bölümünü oluşturmaktaydı (Cantay, 1976: 94-95; Seçgin, 1997: 152-153). Uzunçarşılı'nın yapının adından hareketle, Danişmend hükümdarı İsmail'in oğlu, Danişmend Ahmed Gazi'nin torunu Sungur'a dayanarak tarihlendirmesiyle Danişmendli dönemine ait olarak kabul edilmiştir (Uzunçarşılı, 1927: 72; Cantay, 1976: 94; Gündoğdu vd., 2006: 441-442; Önkal, 2018: 208-209). Kare planlı yapı 1939 depreminde büyük hasar almış, Eski Eserler ve Müzeler I. Danışma Kurulu'nun tehlike yarattığı gerekçesiyle 1945 yılında alınan kararına göre yıktırılmıştır (Madran, 1997: 76-78). Böylece özgün ziyaret katı ortadan kaldırılmış olmasına rağmen tuğla örgülü duvarlara ve kubbeye sahip cenazelik katı varlığını muhafaza edebilmiştir. Yakın zamanlarda türbenin ziyaret katı moloz taştan duvarlar örülmesi suretiyle ayağa kaldırılmış ve üzeri de bir çatıyla kapatılmıştır (R.46).

Resim 46. Sunguriye Kümbeti, (A.Denknalbant Çobanoğlu, 2017)

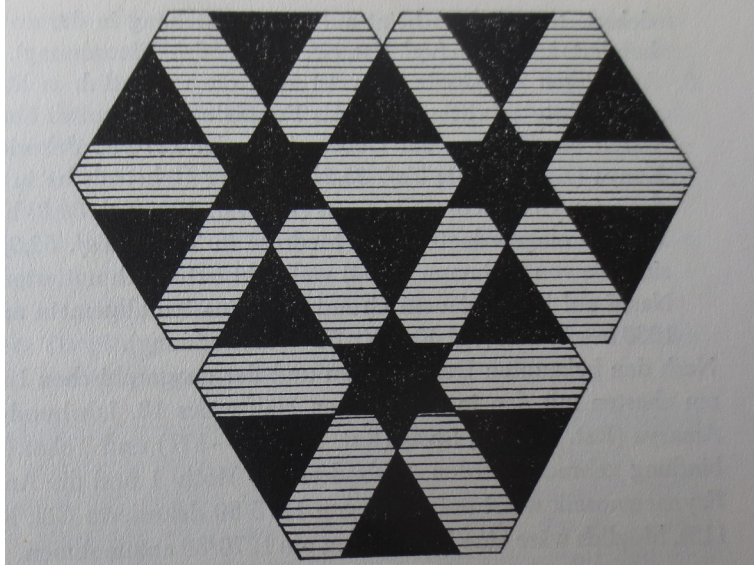

Resim 47. Sunguriye Kümbeti, 1927'de iç mekândaki çini süslemeler (DAI Dijital Veri Tabanı)

Kaynaklarda ilk olarak Uzunçarşılı'nın bahsettiği, daha sonraki araştırmacılarca da tekrarlanan bilgiye göre Sunguriye Türbesi, vaktiyle çiniyle süslenmelidir (Uzunçarşılı, 1927: 72; Cantay, 1976: 94; Tuncer, 1992: 202; Gündoğdu, 2006: 442; Önkal, 2018: 209). Uzunçarşılı, Sunguriye Türbesi için, "...Türbenin duvarları evvelce çini ile süslenmiş ise de şimdi bu süslerden pek azı kalmıştır. Duvar çerçevesi etrafında çini üzerine yazılmış hadis-i şeriflerin bazı kısımları görülmektedir..." (Uzunçarşılı, 1927: 72; Mercan ve Ulu, 2003: 158) demektedir. Yapının çinileriyle ilgili diğer önemli bir kaynak, Riefstahl'ın 1927 yılında çektiği bir fotoğraftır. Alman Arkeoloji Enstitüsü Dijital Veri Tabanı (Deutsches Archäologisches Institut-DAI)'ndaki⁶ bu malzeme, Sunguriye Türbesi'nin iç mekânının bir bölümünü çini süslemeli olarak göstermekte, aynı fotoğraf Meinecke'nin Anadolu'da Selçuklu yapılarındaki çini süslemeleri değerlendirdiği kitabında da yer almaktadır (Meinecke, 1976: Taf.44/4; Resim 47). Kaynağa göre, bu fotoğraf türbenin güneybatı köşesini göstermekte, duvarların yarı yüksekliğe kadar çini mozaik tekniğindeki kompozisyonlarla kaplı olduğu görülmektedir. Duvarlardan birinde, patlıcan moru sırlı çinilerin oluşturduğu bordürle çevrili sivri kemerli bir düzenleme dikkati çekmektedir. Kemerli

⁶ Yapının Alman Arkeoloji Enstitüsü Dijital Veri Tabanı'nda bulunan resmine internet sitesi (<http://arachne.uni-koeln.de/item/marbilderbestand/1178105> - Unstructured photo stock-File name: Bestand-D-DAI-IST-INVENTAR-TEMP-038574-KB-28.233-Repro.jpg (Sunguriye Tekke Fliesen Verkleidung) üzerinden ulaşılmaktadır. İlgili kuruma başvurumuz üzerine, baskıya uygun yüksek çözünürlüklü bir kopyası Enstitü tarafından talep edilen izin dâhilinde bizimle paylaşmıştır, teşekkür ederiz.

oluşturan çini bordürlerin de firuze ve patlıcan moru renklerinde olduğu tahmin edilebilir. Sivri kemerli alanın içi ve kemer köşelikleri firuze sırlı çubukların arasına yerleştirilmiş üçgen ve yıldız şeklinde patlıcan moru sırlı çinilerin oluşturduğu altıgen kompozisyonun yüzeye çini mozaik tekniğinde yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur (Resim 48).

Resim 48. Sunguriye Kümbeti'nde mozaik çini dekorasyon (Meinecke, 1976)

Diğer duvarda ise yine patlıcan moru sırlı çinilerden oluşan bordürün çevrelediği dikdörtgen alanda, altıgen formunda firuze sırlı çinilerin kenarlarından birleşen patlıcan moru sırlı üçgenlerle meydana gelen altı kollu yıldız motifleri mozaik çini tekniğinde bütün yüzeyi kaplamaktadır (Meinecke, 1976: 410-412; Çal, 1989: 52-54). Duvarların yüzeyinde çini bordürlerle sınırlanmış diğer alanlarda da, yukarıda tanımlanan düzenlemeye paralel olarak, altıgen ve üçgen formlu çinilerin oluşturduğu altı kollu yıldız motifleri yer almaktadır. Bu iki duvarda yer alan kompozisyonun üzerindeki bordürde bir kitabe kuşağı dikkati çekmektedir. Kitabeyi oluşturan açık renk harfler fotoğraflardan görülebilmekte, ancak koyu zeminde başka bir süsleme olup olmadığı da anlaşılamamaktadır. Ancak Meinecke duvarın üst kısımlarını çevreleyen bu yazı kuşağının firuze zemin üzerinde patlıcan moru çinilerden oluştuğunu ileri sürülmektedir (Meinecke, 1976: 412). Uzunçarşılı'nın gördüğü, kısaca bilgi verdiği, Riefstahl'ın da fotoğrafla tespit ettiği üzere, Sunguriye Türbesi'nin mozaik çini tekniğinde yoğun bir süsleme programına sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Danişmendli döneminde, XII. yüzyılın ortalarında inşa edildiği kabul edilen yapının, söz konusu süsleme programı, teknik ve motifleri açısından XIII. yüzyılın sonlarındaki örneklerle benzerliğinden dolayı bu tarihe daha uygun olduğu söylenebilir (Meinecke, 1976: 412; Çal, 1989: 51-53).

H. Çal, 1989 tarihli yayınında, türbe civarında yaptığı incelemede patlıcan moru ve firuze sırlı çini parçalarına rastladığından, N. Seçgin de 1996 yılında yapıyı incelediğinde etrafa dağılmış olan küçük firuze sırlı çini parçalarının varlığından bahsetmektedir (Çal, 1989: 51; Seçgin, 1997: 153).

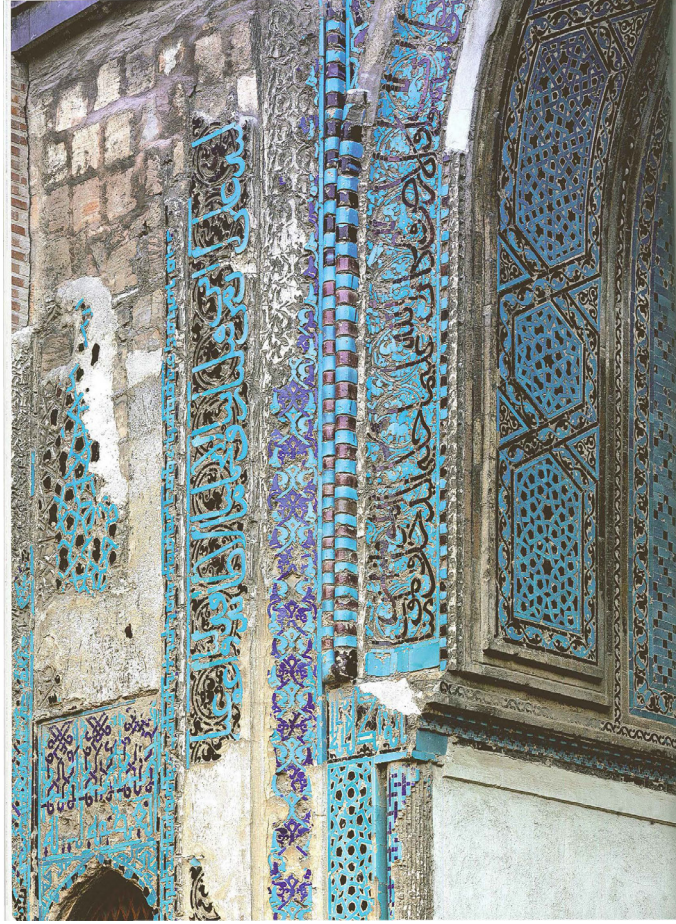
Resim 49. Niksar'da tespit edilen çini mozaik kitabe parçası (A.Denknlbant Çobanoğlu, 2017)

Yapının etrafındaki incelemede artık böyle parçalar görmemiz mümkün olmamıştır. Ancak Niksar'ı 2012 senesindeki ziyaretimiz esnasında Yağlıbasan Medresesi'nde gördüğümüz ve daha sonra Niksar Belediyesi'nin ilgili birimleriyle iletişime geçmek suretiyle inceleme imkânı bulduğumuz mozaik çini tekniğindeki kitabe parçası, bu aşamada dikkatimizi çekmiştir. Araştırmalara rağmen, çini kitabe parçasının ait olduğu yapı tespit edilememiştir. Söz konusu parça, 25 cm. genişliğinde, 15 cm. eninde olup, yerleştirildiği harçlı bölümle birlikte et kalınlığı 5 cm.dir. Çini parçalarından kesilerek hazırlanan patlıcan moru sırlı harflerden birinin yalnızca ucu görülmekte, diğer harfin ucu biraz eksik olmakla birlikte "vav" harfi olduğu anlaşılmaktadır. Altta, bir harfe ait olan ya da süsleme amaçlı kullanılmış, patlıcan moru sırlı iki daire bulunmaktadır. Harflerin arasında ise firuze sırlı ve uçları rumilerle sonlanan kıvrık dal formlarının da bir kısmı görülebilmektedir (Resim 49).

Söz konusu çini kitabe parçasının, Niksar'da, mevcut bilgilerimizle mozaik çini tekniğinde süslemelere sahip olan Sunguriye Kümbeti'ne ait olup olamayacağı aklımıza gelmektedir. Meinecke'nin Sunguriye Kümbeti'nin çini süsleme programını anlatırken bahsettiği firuze ve patlıcan moru sırlar, siyah-beyaz resimlerde görülen açık ve koyu renklere göre tahmin edilmektedir. Zaten 1927'de çekilen fotoğrafı ve Uzunçarşılı'nın kısa tarifinden başka yapıyla ilgili bir bilgi yoktur. Bunlarda da maalesef süsleme programı ve renkler konusunda bir ayrıntı bulunmamaktadır. Bizim tanımlamalarımız da, siyah-beyaz fotoğraflarda söz konusu renklerin nasıl görüldüğüne dayanarak yapılmıştır. Ancak burada, Meinecke'nin kitabenin firuze sırlı zeminde patlıcan moru sırlı harflerle meydana getirilmiş olduğunu söylemesi, ayrıntıları çok net anlaşılamasa da, elimizde bulunan fotoğrafın kitabe bölümüne uymamakta, söz konusu resimde kitabe patlıcan moru sırlı olduğu düşünülebilecek bir zemin süslemesi üzerinde firuze sırlı harflere sahip gibi görünmektedir. Elimizde bunu açıklayabilecek veri bulunmamakla birlikte, yine XIII. yüzyılda mevcut kitabelere baktığımızda ise, Konya Sırçalı Medrese'nin ana eyvanında hem patlıcan moru sırlı spirallerle oluşturulan zemin üzerinde firuze sırlı harflerle, hem de firuze sırlı spirallerle oluşturulan zemin üzerinde patlıcan moru sırlı harflerle meydana getirilmiş kitabeler bulunmaktadır (Resim 50). Konya Alaaddin Camii ve Konya Sırçalı Mescit mihraplarında, Sivas Gök Medrese'nin mescidinde, Sivas Buruciye Medresesi'nin türbesinde (Resim 51) ve Tokat Gök Medrese ana eyvandaki kitabe kuşaklarında firuze sırlı zemin süsle-

mesi ve patlıcan moru sırlı harflerle meydana getirilmiş düzenlemeler görülmektedir (Resim 52). Yukarıda da değindiğimiz gibi, Meinecke'nin tanımından ve mevcut fotoğraftan kitabeyle ilgili bir çözüme ulaşılamamakta, günümüze ulaşan kitabe parçasının da bu yapıya ait olabileceği ön görülse de eldeki verilerle kesinleştirilememektedir.

Mevcut fotoğrafa göre, Sunguriye Türbesi'nin içindeki süsleme programının diğer bölümleri ise, yukarıda Şeyh Mekkûn Zaviyesi ve Murad Sevdekâr Türbesi'nin süslemelerinin değerlendirildiği örneklerle benzerlikler göstermekte ve söz konusu mozaik çini süslemelerin de bu örneklerle paralel olarak XIII. yüzyıl sonlarına ait olabileceğini düşündürmektedir.

Resim 50. Konya Sırçalı Medrese ana eyvan (Arık, 2007a)

Resim 51. Sivas Buruciye Medresesi, türbe, (A.Denknlbant Çobanoğlu, 2005)

Resim 52. Tokat Gök Merese, ana eyvan (A.Denknlbant Çobanoğlu, 2017)

Resim 53. Tokat Gök Medrese, (A.V. Çobanoğlu, 2017)

Değerlendirme ve Sonuç

Şeyh Mekkûn Zaviyesi'nin, günümüze yalnızca türbe kısmındaki çinileri ulaşmıştır. Ancak kaynaklardan batı yöndeki eyvan duvarlarının da yarı yüksekliğe kadar çiniyle kaplı olduğu anlaşılmaktadır. Ortadaki sofa kısmının kubbe eteğinde dört yönde yer alan sağır nişler de resimlere göre çini ile süslüydü. Böyle bir ize rastlanmamış olsa da, orta sofanın duvarlarının da çiniyle kaplı olma ihtimali bulunmaktadır. Yapı, uzun yıllar çok harap durumda kaldığı, üst örtüsü de büyük oranda yıkık olduğu için çini süslemeler de oldukça zarar görmüştür. Zaviye, Tokat'ta bulunan diğer tarikat yapıları da göz önünde bulundurulduğunda, plan olarak onlardan daha yalın ancak çini süslemeleriyle de onlardan farklı tek örnek olmaktadır. Konya Sahip Ata Hanikâhı'nda bulunan çiniler, benzer fonksiyondaki yapılar oldukları düşünüldüğünde, Şeyh Mekkûn Zaviyesi ile karşılaştırılabilir. Yağlıbasan Medresesi'nin güney eyvanında tespit edilen çiniler ise, ne zaman yapıldıkları konusunda soru işareti oluşturmaktadır. Çini kaplamasının, medresenin ilk inşa edildiği Danişmendli döneminden ziyade, 1247'de geçirdiği kapsamlı onarım ya da XIII.yy.ın sonlarındaki bir diğer müdahale esnasında yapılmış olabileceği, benzeri patlıcan moru sırlı bordürle sınırlanan firuze sırlı altıgen çinili duvar kaplamalarının XIII.yy.ın ortalarından itibaren cami, mescit, medrese, türbe gibi yapılarda geniş bir kullanım alanında görüldüğü düşünüldüğünde kabul edilebilir. Murad Sevdekâr Türbesi, günümüze ulaşan çini bordürü ve kubbe eteğindeki sağır pencerede çini düzenlemesi ile döneminin özelliklerini göstermektedir. Sefer Paşa Türbesi'nde vaktiyle yerlerde görülen firuze sırlı çini parçaları, bu yapıda da muhtemel bir çini dekorasyonuna işaret etmektedir. Türbe ya da mescitte tespit edilen sıraltı geometrik desenli çini parçası ise, buraya ait olmaması ihtimalinde bile, bölgede kullanılan çini süslemelerin çeşitliliğini göstermektedir. Bu yapıların dışında, Ali Tusi Türbesi, hem pencere alınlıklarındaki geometrik geçmeli çini kompozisyonları hem de firuze sırlı altıgen çinilerle kaplı lahitleriyle, Abdullah bin Muhyî Zaviyesi de yine sofasını örten kubbenin

eteğindeki sağır nişlerde yer alan firuze-patlıcan moru geometrik geçmeli çini süslemeleriyle, Tokat'ta dönemlerinin önemli örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Elimizde mevcut tek resmi ve kaynaklardaki sınırlı bilgisi ile değerlendirmeye çalıştığımız Niksar Sunguriye Kümbeti, Danişmendli dönemine tarihlenmektedir. Ancak yapının çini süsleme programı, desen ve teknik açısından incelendiğinde, yukarıda zikredilen yapılardaki çini süsleme programlarıyla benzerlik gösterdiği görülmektedir. Böylece, Sunguriye Kümbeti'nin, ya da elden geçirilmiş olduğunu düşünürsek süsleme programının XIII.yy.ın ortasından sonra yapılmış olabileceği ortaya çıkmaktadır.

Selçuklu dönemi çini süslemeli yapılarla ilgili akla ilk gelen yerlerden biri Konya olmaktadır. Tokat'ta ise çini süsleme deyince akla ilk gelen yapı şüphesiz Gök Medrese'dir (Resim 53). Ancak Tokat ve Niksar'da incelediğimiz örnekler, bu bölgede çini süslemeli yapıların günümüze ulaşandan daha fazla ve zengin bir programa sahip olduğunu göstermektedir. Ele alınan örnekler, XIII.yüzyıldan itibaren Anadolu'da çeşitli yapılarda örneklerini gördüğümüz düz plaka çiniler ve mozaik çinilerle çok benzemekte, çini sırlarının renkleri, çini süslemelerin teknikleri ve motifleri birbirlerine paralellikler göstermektedir. Böylece Tokat'ta Gök Medrese'nin görkemli çini süsleme programından öncesi ve sonrasında da çini kullanımı bakımından değerli ve zengin dekorasyona sahip yapılar bulunduğu ortaya konmaktadır.

Kaynaklar

1. Araştırma, İnceleme ve Kaynak Eserler

Açikel, Ali (2001). "XIV-XVI. Yüzyıllarda Tokat Zaviyeleri". *Pax Ottomana Studies In Memoriam Prof.Dr. Nejat Göyünç*, Haarlem-Ankara. 229-263.

Açikel, Ali (2012). "Tokat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (41), 219-223.

Akçay, İlhan (1967). "Tokat Tekkeleri". *Ülkemiz*, (3-4), 19-24.

Aksulu, Behiye Işık (1996). *Fetihten Osmanlı Dönemi'ne Kadar Tokat Şehri Anıtları*. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.

Aksulu, Işık ve Orhan Kuntay (2013). *Kimlikli Kent Tokat*, Ankara.

Aksulu, Işık (2007). "Tokat Çukur Medresenin Yeni Bulgular Işığında Mimari Yapısının Değerlendirilmesi". *Yeni İpek Yolu Özel Sayısı Konya Kitabı X*. Konya. 63-76.

Arık, Oluş (2007a). "Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Dini ve Kamusal Yapılarında Çini". *Anadolu Toprağının Hazinesi Çini, Selçuklu ve Beylikler Çağı Çinileri*. İstanbul. 37-190.

Arık, Oluş (2007b). "Anadolu Selçuklu Toplum Hayatında Çini". *Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı*. İstanbul. 29-69.

Ayduşlu, Nevin, (2012). "Selçuklu ve Beylikler Döneminde Kakma Çiniler ve Günümüz Sanatından Birkaç Örnek". *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (29). Erzurum. 17-33.

Bilici, Z.Kenan (2016a). *Anadolu Selçuklu Çağı Mirası, The Heritage of Anatolian Seljuk Era*, C.1, 2, 3. Ankara.

Cantay, Tanju (1976). *Danışmentli Mimari Eserleri*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk ve İslam Sanatı Kürsüsü, Mezuniyet Tezi, İstanbul.

Carcaradec, Marie d. (1977). "Un Monument Inedit A Tokat: Şeyh Mekkûn Zaviyesi", *Turcica: Revue De Etudes Turques*, (IX/1). Paris. 111-119. Planche IX-XVI.

Çal, Halit (1989). *Niksar'da Türk Eserleri*, Ankara.

Çobanoğlu, Ayşe Denknalbant (2018). "Niksar Melik Danişmend Gazi Türbesi Haziresi'nde Tespit Edilen Sırlı Tuğla Şahide". *Sanat Tarihi Yıllığı*. İstanbul. 63-80.

Demiriz, Yıldız (1973). "Mimari Süslemede Renk Unsuru Olarak Kullanılan Keramik Çanaklar". *Sanat Tarihi Yıllığı*, (V, 1972-1973), İstanbul. 175-208.

Demirtaş, Hasan (2015). "Arşiv Belgeleri Işığında Şeyh Mekkûn (Bektut)/Açıkbaş Zaviyesi ve Türbesi –Tarihi Bir Hatanın Tashihi-", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu 25-26 Eylül 2014 Tokat Bildiriler*, C.II. Tokat. 485-499.

Emir, Sedat (1994). *Erken Osmanlı Mimarlığında Çok-İşlevli Yapılar: Kentsel Kolonizasyon Yapıları Olarak Zaviyeler C.1 Öncül Yapılar: Tokat Zaviyeleri*. İstanbul.

Gabriel, Albert (1934). *Monuments Turc's D'Anatolie, C.II, Tokat*. Paris.

Göksel, Fikret (1969). *Tokat'ta Osmanlılardan Önceki Türk Eserleri*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Türk Sanatı Kürsüsü, Lisans Tezi, İstanbul.

Gündoğdu, Hamza, Ahmet Ali Bayhan, Ali Murat Aktemur, İshak Umur Kukaracı, Adem Çelik, Burhanettin Güneş (2006). *Tarihi Yaşatan İl Tokat*. Tokat.

Karagülle, Besim (1929-1947). *Tokat Müzesi Eski Eserler Defteri*. Tokat.

Kasapoğlu, Huriser (1972). *Tokat'ta Selçuklular Devri Mimarisi*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Türk Sanatı Kürsüsü, Lisans Tezi, İstanbul.

Kuran, Aptullah (1968). "Tokat ve Niksar'da Yağı-Basan Medreseleri". *Vakıflar Dergisi*, (VII), 39-43.

Kuran, Aptullah (1969). *Anadolu Medreseleri*. C.I. Ankara.

Madran, Emre (1997). "Cumhuriyet'in İlk Otuz Yılında (1920-1950) Koruma Alanının Örgütlenmesi-II". *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, (17), 1-2.

Meinecke, Michael (1976). *Fayencedekorationen Seldschukischer Sakralbauten in Kleinasien, C.I-II*, Tübingen.

Mercan, Mehmet-Mehmet Emin Ulu (2006). *Tokat Kitabeleri*. Ankara.

Önkal, Hakkı (1996). *Anadolu Selçuklu Türbeleri*. Ankara.

Önkal, Hakkı (2018). *Anadolu Selçuklu Türbeleri*. Ankara.

Parlak, Sevgi (2004). *Merkezi Kubbe-Eyvan İlişkisinin Esas Olduğu Anadolu Selçuklu Dönemi Tarikat Yapıları*. İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Seçgin, Nuri (1994). *Tokat'taki Türk Mimari Eserleri*. Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Türk ve İslam Sanatları Programı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Seçgin, Nuri (1997). *Tokat ve İlçeleri Mimari Eserleri*, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Türk ve İslam Sanatları Programı, Doktora Tezi, İstanbul.

Tuncer, Orhan Cezmi (1986). *Anadolu Kümbetleri, Selçuklu Dönemi 1*. Ankara.

Tuncer, Orhan Cezmi (1992). *Anadolu Kümbetleri, Beylikler ve Osmanlı Dönemi 3*. Ankara.

Sözen, Metin (1972). *Anadolu Medreseleri Selçuklu ve Beylikler Devri, Kapalı Medreseler, Bir Kısmı Ayakta Olan Medreseler, Kaynaklardan Bilinen Medreseler*. C.II, İstanbul.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1927). *Tokat, Niksar, Zile, Turhal, Pazar, Amasya Vilayet, Kaza ve Merkezlerindeki Kitabeler*. İstanbul.

Yetkin, Şerare (1986). *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*. İstanbul.

Yurdakul, Erol (1969). "Tokat Vilayetinde Bilinmeyen Bir Selçuklu Hankahı". *Önasya*, (C.5, S. 59-60). İstanbul. 8-9.

Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi (TVBMA):

- Şeyh Mekkun Zaviyesi / TVBMA, Dosya No: 600001008-FT001
- Sefer Paşa Türbesi / TVBMA, Dosya No: 600001005-FT004-d
- Murad Sevdekâr Türbesi / TVBMA, Dosya No: 600001039-FT004-1998

2-Elektronik Kaynaklar

Deutsches Archäologisches Institut (Metinde DAI olarak kısaltılmıştır) - Alman Arkeoloji Enstitüsü Dijital Veri Tabanı:

http://arachne.uni-koeln.de/item/marbilderbestand/1178105-Unstructured_photo_stock-File_name:Bestand-D-DAI-IST-INVENTAR-TEMP-038574-KB-28.233-Repro.jpg (Sunguriye Tekke Fliesen Verkleidung) (Erişim Tarihi 18.04.2019).

www.mustafacambaz.com (Erişim Tarihi 21.06.2019).